

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ ПАЦІЄНТІВ В УКРАЇНІ

¹Карпатський університет імені Августина Волошина, м. Ужгород, Україна

²ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

Мета – на підставі аналізу доктринальних джерел, положень міжнародних актів та актів національного законодавства визначити сутність та зміст прав пацієнтів та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного законодавства у досліджуваній сфері.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнофілософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, які було використано в процесі досягнення мети даного дослідження, зокрема діалектичний метод, метод аналізу, системно-функціональний метод, формально-логічний метод, герменевтичний метод.

Результати. Визначено основні міжнародно-правові акти та акти національного законодавства, що регулюють правовідносини, які виникають у процесі реалізації прав пацієнтів в Україні; охарактеризовано елементи змісту прав пацієнтів та досліджено міжнародно-правові стандарти прав пацієнтів.

Висновки. Доцільним є пряме закріплення обов'язків пацієнтів, зокрема обов'язку виконання медичних приписів лікаря та обов'язку виконання правил внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я.

Ключові слова: права пацієнтів, правове регулювання, нормативне закріплення, реалізація прав.

ВСТУП

Відповідно до ст. 3 Конституції України, здоров'я людини визнається найвищою соціальною цінністю. Здоров'я, як найвище суспільне та особистісне благо, потребує посиленої охорони. Право на охорону здоров'я гарантоване на рівні Основного Закону України (ч. 1 ст. 49). Попри те, що обов'язок із утвердження і забезпечення прав та свобод людини і громадянина покладається на державу, на сучасному етапі можна виявити низку проблем, які перешкоджають повноцінній реалізації права на охорону здоров'я, у тому числі і прав пацієнтів, більшість яких породжена недосконалістю законодавчої практики, а також відсутністю правової регламентації механізмів його реалізації, внаслідок чого деякі законодавчі положення набувають декларативного характеру. В умовах прискорення в Україні євроінтеграційних процесів нехтування основоположними правами людини є неприпустимим. Зазначене вказує на нагальну потребу системного реформування сфери охорони здоров'я в Україні.

Мета роботи – на підставі аналізу доктринальних джерел, положень міжнародних актів та актів національного законодавства визначити сутність та зміст прав пацієнтів та формулювання пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного законодавства в досліджуваній сфері.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Відповідно до поставленої мети основними завданнями дослідження є:

– визначити основні міжнародно-правові акти та акти національного законодавства, які регулюють

правовідносини, що виникають у процесі реалізації прав пацієнтів в Україні;

– надати характеристику елементів змісту прав пацієнтів;

– дослідити міжнародно-правові стандарти прав пацієнтів;

– розробити пропозиції щодо вдосконалення правового забезпечення реалізації конституційного права на охорону здоров'я в Україні.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнофілософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, які було використано в процесі дослідження, зокрема діалектичний метод, метод аналізу, системно-функціональний метод, формально-логічний метод, герменевтичний метод.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Переходячи до розгляду прав пацієнтів, наперед зазначимо, що сучасне національне законодавство України характеризується відсутністю єдиного спеціального законодавчого акту, який би врегулював права пацієнтів. На разі оптимальний обсяг індивідуальних прав пацієнтів визначається Європейською хартією прав пацієнтів від 15 листопада 2002 року. Хартія була ухвалена на нараді провідних національних громадських організацій Італії, Німеччини, Бельгії, Португалії, Іспанії, Греції, Ірландії, Данії, Нідерландів, Австрії, Великої Британії. Ця подія ознаменувала зародження на теренах Європи руху за право пацієнтів відігравати більш активну роль у формуванні медичної політики та процесі надання медичних послуг. Хартія була створена з метою підвищення ступеня захищеності прав пацієнтів та

громадян, а також гармонізації національних систем охорони здоров'я країн Європи. Незважаючи на те, що положення Європейської хартії прав пацієнтів мають рекомендаційний характер, європейські громадські організації, що опікуються проблемою захисту прав пацієнтів, будучи об'єднаними в потужну мережу, домоглися імплементації положень Хартії в акти національного законодавства [2].

Хартією закріплені такі права пацієнтів:

- 1) право на профілактичні заходи;
- 2) право на доступність медичних послуг;
- 3) право на інформацію, тобто право на отримання будь-якої інформації про стан свого здоров'я, про медичні послуги і способи отримання цих послуг;
- 4) право на згоду, тобто право на отримання будь-якої інформації, яка дозволить пацієнту активно брати участь у прийнятті рішень щодо свого здоров'я;
- 5) право на свободу вибору між різними медичними процедурами і закладами (спеціалістами) на основі адекватної інформації;
- 6) право на приватність і конфіденційність особистої інформації;
- 7) право на повагу до часу пацієнта;
- 8) право на дотримання стандартів якості медичної допомоги;
- 9) право на безпеку;
- 10) право на інновації;
- 11) право на попередження, за можливості, страждань і болю;
- 12) право на індивідуальний підхід до лікування;
- 13) право на оскарження;
- 14) право на компенсацію у випадку заподіяння пацієнту фізичної або моральної чи психологічної шкоди діями медичного закладу [1].

Крім того, Хартія слугує орієнтиром для моніторингу та оцінки систем охорони здоров'я держав Європи. Система охорони здоров'я України також була оцінена з використанням сучасних індикаторів, розроблених на основі Європейської хартії прав пацієнтів, з метою виявлення реальної ситуації щодо забезпечення прав пацієнтів у нашій державі [2].

В Україні на законодавчому рівні права людини та громадянина у медичній сфері регламентовані Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Права, закріплені цим документом, є похідними від визначених у Хартії, зокрема до них слід віднести наступні: 1) право на вільний вибір лікаря, якщо останній може запропонувати свої послуги, та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій; 2) право на інформовану згоду щодо застосування методів діагностики, профілактики та лікування та право відмовитись від лікування; 3) право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при медичному обстеженні; 4) право пацієнта, який перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я, на допуск до нього інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса та адвоката, а також священнослужителя для відправлення богослужіння та релігійного обряду; 5) право направлятися для лікування за кордон у разі необхідності подання того чи іншого виду

медичної допомоги хворому та неможливості її подання в закладах охорони здоров'я України.

Перше з перелічених вище прав регламентовано ст. 38 Основ законодавства України про охорону здоров'я, якою визначено, що кожний пацієнт, який досяг чотирнадцяти років і який звернувся за наданням йому медичної допомоги, має право на вільний вибір лікаря, якщо останній може запропонувати свої послуги, та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій [4].

Кожний пацієнт має право, коли це виправдано його станом, бути прийнятим у будь-якому державному лікувально-профілактичному закладі за своїм вибором, якщо цей заклад має можливість забезпечити відповідне лікування [4].

Також, згідно із ч. 1 ст. 34 цього закону, лікуючий лікар може обиратися безпосередньо пацієнтом або призначатися керівником закладу охорони здоров'я чи його підрозділу. Обов'язками лікуючого лікаря є своєчасне і кваліфіковане обстеження і лікування пацієнта. Пацієнт вправі вимагати заміни лікаря [4].

Зазначене право є важливим для пацієнта, оскільки надає йому можливість лікуватися у спеціаліста, якого він обрав та якому довіряє, у закладі, що має сучасне та ефективне обладнання, методи діагностики та найбільш кваліфікованих медичних працівників. Проте воно є обмеженим положеннями ст. 35, яка передбачає, що первинна лікувально-профілактична допомога подається переважно за територіальною ознакою сімейними лікарями або іншими лікарями загальної практики. Тобто на первинному рівні має місце «прив'язка» до місця проживання особи та закріплення за дільничним лікарем [4].

Слід зазначити, що право на вибір лікаря тісно пов'язане ще з одним правом пацієнта, а саме правом пацієнта, який перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я, на допуск до нього інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса, адвоката, священнослужителя для відправлення богослужіння та релігійного обряду. Це право закріплено ст. 6 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я» та ст. 287 ЦК України.

Можливість допуску до пацієнта інших медичних працівників надає йому змогу визначитися із правильністю обраних методів лікування у закладі охорони здоров'я [6].

Аналізоване право тісно пов'язане із правом матері або інших членів сім'ї перебувати з дитиною віком до 6 років, а також з тяжкохворою дитиною старшого віку, яка потребує материнського догляду, в лікувальному закладі, закріпленим положеннями ч. 1 ст. 287 ЦК України, п. «к» ст. 6, ст. 64 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Так, ст. 64 визначається, що за неможливості госпіталізації або відсутності показань до стаціонарного лікування хворої дитини мати або інший член сім'ї, який доглядає дитину, може звільнитися від роботи з виплатою допомоги з фондів соціального страхування у встановленому порядку. При стаціонарному лікуванні дітей віком до шести років, а також тяжкохворих дітей старшого віку, які потребують, за висновком лікарів, материнського догляду, матері або іншим членам сім'ї надається можливість перебувати з дитиною в закладі охорони здоров'я із забезпеченням

безплатного харчування та умов для проживання та виплатою допомоги по соціальному страхуванню у встановленому порядку [4].

Наступне право пацієнтів, закріплене ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я», – право на інформовану згоду щодо застосування методів діагностики, профілактики та лікування та право відмовитись від лікування.

Інформована згода пацієнта на медичне втручання являє собою досить складний медико-правовий феномен, що відбиває загальні процеси переходу до договірного регулювання найбільш складних відносин у сфері медичної допомоги. Особливої актуальності питання одержання та фіксація інформованої згоди набувають у зв'язку зі стрімким розвитком технологій медичних втручань, що мають як високий лікувально-діагностичний потенціал, так і потенціал ятрогенії. У зв'язку із цим зростає обсяг зобов'язань надавача послуг перед пацієнтом у сфері інформаційного забезпечення щодо можливості прийняття споживачем обґрунтованого й усвідомленого рішення [7].

Інформована згода є одночасно і фактором реалізації прав пацієнта при одержанні медичної допомоги, і засобом попередження виникнення юридичних конфліктів. Комплексний, багатоаспектний характер обумовлює складність і неоднозначність підходів до інтерпретації та правового значення інформованої згоди. Необхідно, насамперед, зупинитися на тлумаченні суті даного поняття. Як відомо, якісне визначення має велике значення для правильного розуміння розглянутого явища [3].

С.Г. Стеценко визначає інформовану згоду на медичне втручання як добровільне прийняття пацієнтом запропонованого варіанта лікування, засноване на одержанні ним прямої, об'єктивної та всебічної інформації щодо майбутнього лікування, його можливих ускладнень та альтернативних методів лікування [7].

Так, відповідно до положень ст. 39 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я», лікар перед початком лікування зобов'язаний пояснити пацієнтові в доступній формі стан його здоров'я, мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, в тому числі наявності ризику для життя і здоров'я. Пацієнт має право на ознайомлення з історією своєї хвороби та іншими документами, що можуть слугувати для подальшого лікування, робити виписки, ксерокопії. Згідно зі ст. 43, згода інформованого відповідно до ст. 39 пацієнта необхідна для застосування методів діагностики, профілактики та лікування. Проте у невідкладних випадках, коли загроза життю хворого є наявною та реальною, згода хворого або його законних представників на медичне втручання не потрібна. Окрім цього, якщо відсутність згоди може призвести до тяжких для пацієнта наслідків, лікар зобов'язаний йому це пояснити. Якщо і після цього пацієнт відмовляється від лікування, лікар має право взяти від нього письмове підтвердження, а у разі неможливості його одержання – засвідчити відмову відповідним актом у присутності свідків [4].

Впровадження у повсякденну практику застосування інформованої згоди є потребою часу. Це

дозволить створити реальну основу, при якій система охорони здоров'я громадян буде функціонувати в умовах дотримання й поваги прав та гідності людини. При цьому зникає потенційна ймовірність виникнення юридичного конфлікту між суб'єктами медичних правовідносин [3].

Право пацієнта на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при його медичному обстеженні закріплене у ст. 39-1 та ст. 40 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я». На дотримання цього права забороняється вимагати та надавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування пацієнта [4].

Ст. 40 закріплює положення, спрямовані на регулювання лікарської таємниці. Так, медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимний і сімейний бік життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків [4].

При використанні інформації, що становить лікарську таємницю, в навчальному процесі, науково-дослідній роботі, в тому числі у випадках її публікації у спеціальній літературі, повинна бути забезпечена анонімність пацієнта [4].

Право на таємницю про стан здоров'я регламентується також ст. 286 ЦК України, що містить положення аналогічного змісту.

Таємниця про стан здоров'я відноситься до персональних даних (інформація про особу), які охороняються Законом (згідно зі ст. 23 ЗУ «Про інформацію»).

Таким чином, пацієнт може бути впевнений у конфіденційності не лише діагнозу, але й самого факту звернення до лікаря, що виступає гарантією дотримання права особи на приватне життя.

Право направлятися для лікування за кордон у разі необхідності подання того чи іншого виду медичної допомоги хворому та неможливості її подання в закладах охорони здоров'я України закріплено ст. 36 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я», відповідно до положень якої державні органи у таких випадках зобов'язані сприяти виїзду громадян України за кордон і перебуванню там в період лікування [4].

Відповідно до Положення про порядок направлення громадян на лікування за кордон, затвердженого Постановою КМУ від 08.12.1995 р. № 991, питання направлення громадян на лікування за кордон порушують обласні, центральні районні (міські) лікарні, які надсилають до МОЗ Автономної Республіки Крим, управлінь (відділів) охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій детальний витяг з історії хвороби, надрукований у двох примірниках, обґрунтування доцільності лікування за кордоном, а також довідки про склад сім'ї хворого. Зазначені органи охорони здоров'я у разі визнання ними необхідності такого лікування надсилають ці документи МОЗ України або видають їх хворому (чи за його дорученням – іншій особі) для подання цьому

Міністерству. Рішення про доцільність лікування за кордоном приймається Комісією з питань направлення на лікування за кордон на підставі висновку головного спеціаліста відповідного профілю МОЗ України. Обов'язковою умовою прийняття Комісією позитивного рішення повинне бути складене головним спеціалістом відповідного профілю МОЗ обґрунтування щодо неможливості ефективного лікування хворого в Україні та підтвердження медичним закладом зарубіжної країни можливості надання відповідної спеціалізованої допомоги. На підставі рішення Комісії видається відповідний наказ МОЗ. Одночасно із прийняттям рішення визначаються загальна сума пов'язаних із цим направленням витрат і джерела їх покриття [5].

Витрати, пов'язані з направленням громадянина на лікування за кордон, включають вартість лікування та проїзду хворого туди і назад, а також (за рішенням Комісії) особи, що його супроводжує. Сума зазначених та інших витрат і відповідальність сторін, у тому числі за обґрунтованість терміну та якості лікування, визначаються на підставі письмової домовленості МОЗ з відповідним медичним закладом зарубіжної країни. Для покриття витрат, пов'язаних з направленням громадянина на лікування за кордон, можуть використовуватися кошти: а) хворого чи його сім'ї; б) Державного бюджету України (передбачені МОЗ на цю мету); в) бюджету Автономної Республіки Крим; г) місцевого бюджету; ґ) підприємства, установи, організації та їх об'єднань незалежно від форм власності; д) громадських організацій та окремих громадян; е) Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення (до 20 відсотків у кожному конкретному випадку направлення на лікування осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи). У разі, коли середньомісячний сукупний дохід (з розрахунку на одного її члена) не перевищує одного неоподаткованого

мінімуму доходів громадян на місяць, відшкодування витрат, пов'язаних із направленням громадянина на лікування за кордон, за рахунок хворого та членів його сім'ї не провадиться. Якщо середньомісячний сукупний дохід сім'ї (з розрахунку на одного її члена) більший за один неоподатковуваний мінімум доходів громадян на місяць, хворий чи його сім'я сплачують за лікування за кордоном 50 відсотків суми цього перевищення (з розрахунку на кожного члена сім'ї), але не більше за фактичні витрати, пов'язані з направленням громадянина на лікування за кордон. Решта витрат здійснюється за рахунок інших коштів, перелічених вище [5].

ВИСНОВКИ

Перелік прав пацієнтів, закріплений ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я», не відповідає міжнародним стандартам, зокрема тому переліку, який визначається Європейською хартією прав пацієнтів. З метою гарантування прав пацієнтів на належному рівні необхідно розширити їх перелік шляхом закріплення права на профілактичні заходи, права на повагу до часу пацієнта, права на інновації, права на попередження по можливості страждань і болю, права на індивідуальний підхід до лікування. Доцільним є пряме закріплення обов'язків пацієнтів, зокрема обов'язку виконання медичних приписів лікаря та обов'язку виконання правил внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В умовах прискорення євроінтеграційних процесів в Україні доцільно розробити правову регламентацію механізмів повноцінної реалізації права на охорону здоров'я, у тому числі на охорону прав пацієнтів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейська хартія прав пацієнтів : Міжнародний документ від 15.11.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://healthrights.org.ua/fileadmin/user_upload/pdf/hartia.pdf. – Назва з екрану.
2. Козаченко Ю. А. Компаративний аналіз джерел міжнародно-правового регулювання прав пацієнтів [Електронний ресурс] / Ю. А. Козаченко. – Режим доступу: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/ei_zbirnik/2.2013/56.pdf. – Назва з екрану.
3. Михайлов С. В. Щодо правової кваліфікації інформованої згоди пацієнта на медичне втручання [Електронний ресурс] / С. В. Михайлов. – Режим доступу : <http://visnyk.univd.edu.ua>. – Назва з екрану.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII // Відомості Верховної Ради – 1993. – № 4. – Ст. 145.
5. Про затвердження Положення про порядок направлення громадян на лікування за кордон : Постанова КМУ від 08.12.1995 № 991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/991-95-%D0%BF>. – Назва з екрану.
6. Стеценко С. Г. Защита прав пациента и информированное согласие: научная статья / С. Г. Стеценко // Здравоохранение. – 2001. – № 12. – С. 129–135.
7. Стеценко С. Г. Медичне право України : підручник [Електронний ресурс] / С. Г. Стеценко, В. Ю. Стеценко, І. Я. Сенюта ; за заг. ред. С. Г. Стеценка. – Режим доступу : http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2012/medpravo2008.pdf. – Назва з екрану.

Дата надходження рукопису до редакції: 21.09.2015 р.

Механизм обеспечения и правового регулирования прав пациентов в УкраинеО.В. Анталовци¹, В.В. Сухан², О.С. Блага²¹Карпатский университет имени Августина Волошина, г. Ужгород, Украина²ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», г. Ужгород, Украина

Цель – на основании анализа доктринальных источников, положений международных актов и актов национального законодательства определить сущность и содержание прав пациентов и сформулировать предложения по совершенствованию отечественного законодательства в исследуемой сфере.

Материалы и методы. Методологическую основу исследования составляет совокупность общеправовых, общенаучных и специально-юридических методов, которые были использованы в процессе достижения цели данного исследования, в частности диалектический метод, метод анализа, системно-функциональный метод, формально-логический метод, герменевтический метод.

Результаты. Определены основные международно-правовые акты и акты национального законодательства, регулирующие правоотношения, возникающие в процессе реализации прав пациентов в Украине; охарактеризованы элементы содержания прав пациентов и исследованы международно-правовые стандарты прав пациентов.

Выводы. Необходимо прямое закрепление обязанностей пациентов, в том числе обязанности выполнения медицинских предписаний врача и обязанности выполнения правил внутреннего распорядка учреждения здравоохранения.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: права пациентов, правовое регулирование, нормативное закрепление, реализация прав.

Mechanism of maintenance and law regulation of patients' rights in UkraineO.V. Antalovtsi¹, V.S. Sukhan², O.S. Blaga²¹Augustine Voloshin Carpathian University, Uzhgorod, Ukraine²SHEI "Uzhgorod National University", Uzhgorod, Ukraine

Purpose – based on an analysis of doctrinal sources, provisions of international instruments and national legislation to determine the nature and content of the rights of patients and the formulation of proposals for the improvement of national legislation in the field of study.

Materials and methods. Methodological basis of the study is a set of philosophical, scientific and special-legal methods that were used in pursuit of the goal of this study, in particular: the dialectical method, the method of analysis, the systemic-functional approach, formal-logical method, hermeneutical method.

Results. The main international legal acts and acts of national legislation regulating legal relations arising in the implementation of the rights of patients in Ukraine, given the characteristic elements of the content and the rights of patients studied international legal standards of human patients.

Conclusions. The need is directly binding obligations of patients, including the obligation of carrying out medical doctor's instructions and perform the duties of internal regulations of health institutions.

KEY WORDS: patients' rights, regulation, standard fastening, the implementation of human rights.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Анталовці Ольга Василівна – к.ю.н., викладач кафедри правознавства та канонічного права Карпатського університету імені Августина Волошина; вул. Гойди, м. Ужгород, 88000, Україна.

Сухан Вікторія Семенівна – к.мед.н, доц. кафедри пульмонології, фтизіатрії та фізіотерапії факультету післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки ДВНЗ «Ужгородський національний університет», вул. Собранецька, 148, м. Ужгород, 88000, Україна.

Блага Ольга Сергіївна – магістр медицини, старший викладач кафедри пульмонології, фтизіатрії та фізіотерапії факультету післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки ДВНЗ «Ужгородський національний університет», вул. Собранецька, 148, м. Ужгород, 88000, Україна.